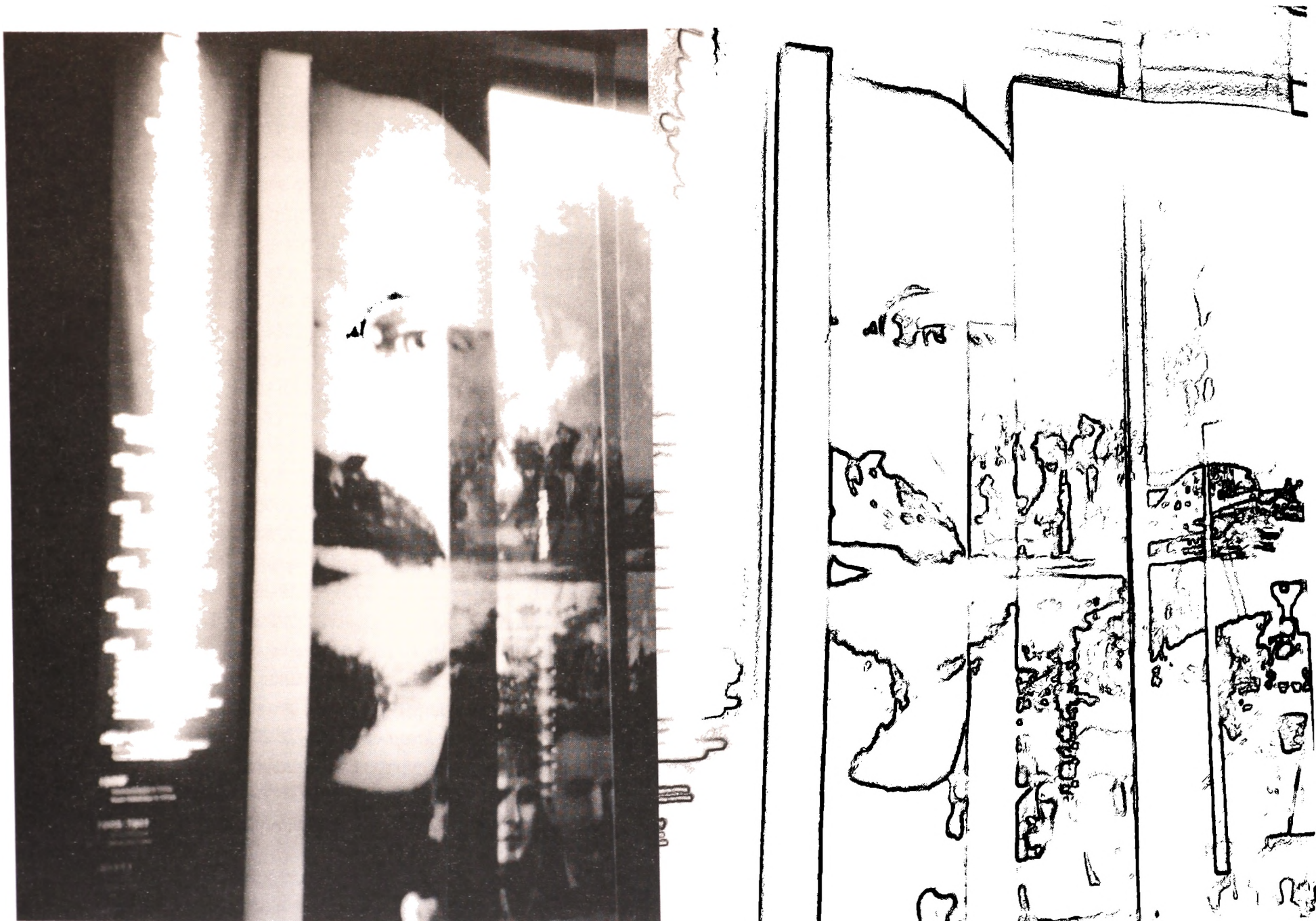


Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΘΕΛΟΔΟΥΛΕΙΑ Ο CLAUDE LEFORT ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΤΟΥ ORWELL

MARTIN LEGROS*



Ο **Martin Legros** είναι υποψήφιος διδάκτορας φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Paris 7 και στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών.

Η μετάφραση του κειμένου που ο Claude Lefort έχει αφιερώσει στο μυθιστόρημα του George Orwell προσφέρει μια πολύ καλή ευκαιρία για την παρουσίαση της πολιτικής διαδρομής και σκέψης του σύγχρονου γάλλου φιλοσόφου στο ελληνικό κοινό¹. Αυτή η θαυμάσια ανάγνωση του 1984 μπορεί στην πραγματικότητα να εισαγάγει, μέσω της λογοτεχνίας, σ' ένα θέμα το οποίο βρίσκεται στο κέντρο του στοχασμού του Lefort όσον αφορά τον ολοκληρωτισμό: στο ζήτημα του πολιτικού σώματος και της εθελοδουλείας. Δεδομένου ότι επιχειρεί να υπογραμμίσει το βάθος της πλοκής, την «τρομακτική γοητεία» και το αίνιγμα του κόσμου του 1984, το μέλημά του δεν είναι να παρουσιάσει τις δικές του θέσεις για τον ολοκληρωτισμό και για τη δημοκρατία. Επιδιώκει μάλλον να αποστασιοποιηθεί από την τάση εκείνων των κριτικών οι οποίοι, θεωρώντας ότι το μυθιστόρημα τού Orwell δεν αποτελεί παρά πρόσχημα για την έκθεση των πολιτικών του ιδεών και της πολιτικής του θεωρίας, δεν συγκρατούν και δεν εξετάζουν παρά μόνον αυτές. Εντούτοις, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην ιστορία του ήρωα – στην εξέγερσή του και το ερωτικό του πάθος, άρρηκτα συνδεδεμένα – και ταυτοχρόνως στο πολιτικό καθεστώς όπου εκτυλίσσεται η ιστορία, εμβαθύνοντας τόσο στον τρόπο με τον οποίο ο αφηγητής μάς μιεί στη ζωή και τις σκέψεις των

ηρώων του όσο και στον κόσμο που τους περιβάλλει και τους καταπιέζει, ερμηνεύοντας και αναλύοντας τόσο τις αναμνήσεις, τα όνειρα και το ασυνείδητο του Γουίνστον Σμιθ όσο και τις πολιτικές θεάσεις [visions] και αναπαραστάσεις που υποβαστάζουν την εξουσία του Μεγάλου Αδελφού, κοντολογίς διερευνώντας τις δύο όψεις του οργουελικού κόσμου – την εσωτερική και την εξωτερική, την ατομική και τη συλλογική, την ψυχολογική και την πολιτική –, ο Lefort δεν προσδίδει μόνο ένα ανεκτίμητο βάθος στο μυθιστόρημα: ταυτοχρόνως, του αναγνωρίζει το status μιας «λογοτεχνικής διερεύνησης» του ολοκληρωτισμού, η οποία έχει τη δύναμη να μας παρασύρει στο εσωτερικό της ολοκληρωτικής κυριαρχίας και της εθελοδοουλίας που κινητοποιεί και αναπαράγει το εν λόγω καθεστώς. Ως εάν το μυθιστόρημα να μας έφερνε αντιμέτωπους με το πλέον σκοτεινό και αινιγματικό, με ό,τι καθιστά την ολοκληρωτική κυριαρχία μια κυριαρχία «από τα μέσα», σύμφωνα με τη διατύπωση της Hannah Arendt.²

Ο Lefort απορρίπτει την αξίωση των κριτικών να διαχωριστεί το δευτερεύον από το ουσιώδες, το πολιτικό υπόβαθρο από τη μυθιστορηματική πλοκή, το «έξω» από το «μέσα»: εναντιώνεται σε τούτη την αποσύνδεση της λογοτεχνίας από το πολιτικό, η οποία στην πραγματικότητα οδηγεί στην απόκρυψη και τη λογοκρισία της «σκέψης του μυθιστορητήματος»: αφήνεται να οδηγηθεί στο εσωτερικό του κόσμου του μυθιστορητήματος, αναδεικνύοντας πώς αυτός ο κόσμος δίδεται και ανακλάται στη συνείδηση του ήρωα, του αφηγητή και του αναγνώστη. Όλα τούτα συνεπάγονται μίαν ιδιαίτερη τέχνη της ανάγνωσης. Μια τέχνη η οποία του επιτρέπει να ανακαλύψει, πέραν μιας κατασταλαγμένης σύλληψης του ολοκληρωτισμού στον Orwell, μια στενή σχέση ανάμεσα στην εκ μέρους του ήρωα αναζήτηση της δικής του καταγωγής και στο ζήτημα της καταγωγής και του θεμελίου του πολιτικού καθεστώτος: ο Lefort αφήνεται να παρασυρθεί και μας παρασύρει μέσα στην ιστορία ενός ατόμου το οποίο παλεύει με τις φαντασιώσεις που διέπουν το ολοκληρωτικό σύμπαν. Δίχως ποτέ να διακόπτει τον ειρμό της πλοκής και τη μαγεία του μυθιστορητήματος, ακολουθεί, στην ανάγνωσή του, το δίκτυο των εικόνων, των χειρονομιών και των σκέψεων που αιχμαλωτίζει τον ήρωα και εμάς. Αν όμως καταφέρνει τόσο δεξιοτεχνικά να εντοπίσει τα ίχνη αυτών των φαντασιώσεων στον οργουελικό σύμπαν, τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι ο ίδιος έχει διερευνήσει αλλού αυτές τις φαντασιώσεις. Με άλλα λόγια, ο ερμηνευτής κατορθώνει να κάνει το μυθιστόρημα (τον αφηγητή και τον ήρωα) να μιλήσει με τρόπο νέο και γόνιμο επειδή, διαβάζοντας και ερμηνεύοντας το, του δανείζει τις δικές του αντιλήψεις και σκέψεις. Έτσι, το μυθιστόρημα αποκτά τη δύναμη να μας φέρει αντιμέτωπους με τον ολοκληρωτικό κόσμο χάρη στη σκέψη του αναγνώστη.

Orwell και Lefort: δύο διαδρομές

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε τις προϋποθέσεις αυτής της νηφάλιας και ταυτοχρόνως διεισδυτικής ανάγνωσης του 1984. Γιατί ο Λεφόρ βρήκε στο μυθιστόρημα του Orwell έναν αντίλαλο των δικών του αναλύσεων; Πώς κατέληξε να αναλύσει τον ολοκληρωτισμό μέσω της θεματικής του πολιτικού σώματος; Ποια είναι η έννοια της εθελοδοουλίας η οποία, δίχως να αναφέρεται ρητά στο «Παρεμβαλλόμενο σώμα», προσανατολίζει την προτεινόμενη σ' αυτό το κείμενο ανάγνωση; Τέλος, ποια είναι η σύλληψη του πολιτικού που διαπερνά αυτές τις σκέψεις;

Η εγγύτητα του Lefort με τον Orwell πιστοποιείται από την πο-

λιτική και διανοητική διαδρομή τους. Μολονότι δεν ανήκουν στην ίδια γενιά – πρώτο μισό του εικοστού αιώνα για τον Orwell, δεύτερο για τον Lefort –, ο ολοκληρωτισμός, κατά κύριο λόγο ο κομμουνιστικός, βρίσκεται στο κέντρο της πολιτικής δράσης και σκέψης τους. Και οι κριτικές που του ασκούν εξελίσσονται κατά τρόπο παρόμοιο. Η πολιτική διαύγεια του Orwell είναι γνωστή: αντιφασίστας, πολεμά ως εθελοντής στον ισπανικό εμφύλιο, όπου πολύ γρήγορα αντιλαμβάνεται όχι μόνον ένα εργαστήριο του επερχόμενου «ευρωπαϊκού εμφυλίου πολέμου» αλλά και το ψέμα και την τρομοκρατία του σταλινισμού. Ενώ κατά την άφιξή του στη Βαρκελώνη της επανάστασης και της ισότητας τον συναρπάει η «πολιτική ευδαιμονία» που κυριαρχεί εκεί, όταν επιστρέφει τραυματίας από το μέτωπο γίνεται ο έκπληκτος μάρτυρας των ολοκληρωτικών μεθόδων (ψεύδη, ιδεολογία, τρομοκρατία) που χρησιμοποιούν οι κομμουνιστές ενάντια στους συντρόφους του, τροτσκιστές και αναρχικούς.³ Ξεκινώντας λοιπόν από τη σοσιαλιστική και τροτσκιστική άκρα αριστερά, ο Orwell θα οδηγηθεί σε μια ριζοσπαστική κριτική του σταλινισμού και θα διαμορφώσει την ιδέα μιας νέας μορφής κοινωνίας και εξουσίας, αμιγώς ολοκληρωτικής. Πρόκειται για τη γνωστή πορεία που τον οδηγεί από τη *Φάρμα των ζώων* (1945) στο *1984* (1949). Στη *Φάρμα των ζώων*, η επανάσταση προδίδεται από μια νέα (ολιγαρχική) κάστα η οποία σφετερίζεται την εξουσία και τα οφέλη της κολεκτιβοποίησης της οικονομίας. Όμως αυτή η αποτυχία, που δεν απωθεί την επιθυμία κατάργησης κάθε μορφής εκμετάλλευσης και κυριαρχίας, οφείλεται κυρίως σε ενδεχομενικούς λόγους ή μάλλον σ' ένα συνδυασμό των ιστορικών συνθηκών και μιας πολιτικής λογικής που προσιδιάζει σε κάθε μορφή κυριαρχίας ή τυραννίας (απομόνωση και πολιορκία της νέας κοινωνίας, υποχώρηση της επαναστατικότητας, αγώνας για το μονοπώλιο της εξουσίας, θεσμοποιημένη βία και ψέμα...). Με λίγα λόγια (και δίχως βέβαια να εξαντλείται εδώ το νόημα του μυθιστορητήματος) η *Φάρμα των ζώων* παρουσιάζει, με τη μορφή ενός μύθου όπου η ρωσική αναφορά είναι μονίμως παρούσα, την ιστορία μιας εξισωτικής επανάστασης που μεταπίπτει στο αντίθετό της και καταλήγει στην παλινόρθωση της τυραννίας. Το *1984*, αντιστρόφως, θα κρατήσει σε απόσταση την ιστορία της Ρωσίας για να στραφεί σ' αυτό που καθιστά τον ολοκληρωτισμό μίαν άνευ προηγουμένου κυριαρχία, που ξεπερνά τις κλασικές μορφές του δεσποτισμού και της τυραννίας.

Η διανοητική και πολιτική διαδρομή του Lefort συναντά σε πολλά σημεία αυτήν του Orwell. Πριν γίνει ένας από τους σημαντικότερους σύγχρονους πολιτικούς στοχαστές, μεταξύ εκείνων οι οποίοι, στα χνάρια της Hannah Arendt και του Leo Strauss, ακολούθησαν μια κίνηση επιστροφής στην πολιτική σκέψη, υπήρξε στρατευμένος στην άκρα αριστερά. Διαμορφώθηκε διανοητικά και πολιτικά στα πλαίσια μιας τροτσκιστικής πολιτικής οργάνωσης: σε συνεργασία με τον Κορνήλιο Καστοριάδη, επεξεργάστηκε μια από τις πιο συνεπείς επαναστατικές κριτικές του σταλινισμού.

Ο Lefort δεν ανήκει βέβαια στη γενιά του Orwell. Γεννημένος στο Παρίσι το 1924, είναι δεκαπέντε χρονών όταν ξεσπά ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Κατά τη γερμανική κατοχή, ο δάσκαλός του Maurice Merleau-Ponty τον μείει στη φαινομενολογία, ενώ μετά τον πόλεμο τον βοηθά να συνεργαστεί με το περιοδικό *Les temps modernes* που ιδρύει με τον Sartre.⁴ Το 1943 μπαίνει στο PCI (Διεθνιστικό Κομμουνιστικό Κόμμα, γαλλικό τμήμα της 4ης Διεθνούς). Αναζητά στον μαρξισμό «μια ριζοσπαστική κριτική

της αστικής κοινωνίας υπό όλες τις μορφές της, συνδεδεμένη με την επαναστατική πράξη του προλεταριάτου [...] η οποία θα καθιστούσε εμφανή τη συμμαχία της θεωρίας και της πρακτικής».⁵ Επιπλέον, η διδασκαλία του Merleau-Ponty τον πείθει αφενός ότι η φαινομενολογία επιτρέπει την απεμπλοκή του μαρξισμού από τον ντετερμινισμό και τον επιστημονισμό, που νοθεύουν την πραγματική φιλοσοφική του εμβέλεια, και αφετέρου ότι ο μαρξισμός παρέχει στη φαινομενολογική προσέγγιση το κοινωνιολογικό της θεμέλιο. Έτσι, δεν μπορεί παρά να εναντιωθεί στον «αναγωγισμό» και τον αντικειμενισμό, δηλαδή στην με όρους φυσικής αιτιότητας κατανόηση των σχέσεων ανάμεσα στην τάξη και το κόμμα ή ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον των κοινωνικών μορφών. Εξάλλου, σύντομα ενοχλείται από τη δογματική σχέση με τη γνώση και με την ιστορία καθώς και από τη σεκταριστική πειθαρχία που διέπουν το PCI και που περιορίζουν το δικαίωμα στη διαμάχη και στην αντιπαράθεση των τάσεων.

Τότε, για την ακρίβεια το 1946, συναντά τον Κορνήλιο Καστοριάδη, ο οποίος εκθέτει στο εσωτερικό του PCI εικονοκλαστικές πολιτικές θέσεις που είχαν ωριμάσει κατά τη διάρκεια της πρόωρης στράτευσής του στην Ελλάδα: παρά την αναγκαιότητα και τη νομιμότητά της, η τροτσκιστική αντιπολίτευση στον σταλινισμό είναι στη βάση της λανθασμένη· οι πολιτικές και θεωρητικές της αντιφάσεις απορρέουν από μια ψευδή και αντιφατική εικόνα της ΕΣΣΔ, σύμφωνα με την οποία πρόκειται για ένα καθεστώς εργατικό που έχει όμως εκφυλιστεί από τη γραφειοκρατία· η γραφειοκρατικοποίηση δεν συνιστά ένα φαινόμενο περιορισμένο στην πολιτική σφαίρα, οι ρίζες της επεκτείνονται σε ολόκληρη την κοινωνία, φτάνοντας μέχρι εκεί όπου οι παραδοσιακοί μαρξιστές εντοπίζουν το θεμέλιο των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή μέχρι τις σχέσεις παραγωγής· η γραφειοκρατική οργάνωση των σχέσεων αυτών είναι όρος συγκρότησης μιας ταξικής κοινωνίας, γεγονός που απαγορεύει, παρά την κρατικοποίηση, να μιλάμε για μια σοσιαλιστική οικονομία στην ΕΣΣΔ· η γραφειοκρατία δεν αποτελεί μια παρασιτική κάστα, αλλά μια νέα κοινωνική τάξη που ωφελείται από την κρατικοποίηση για να εντείνει την κυριαρχία της και την εκμετάλλευση του σοβιετικού προλεταριάτου.

Γοητευμένος από τις αναλύσεις του Καστοριάδη όσον αφορά τις «Παραγωγικές σχέσεις στη Ρωσία»,⁶ οι οποίες φέρνουν στο φως τη νέα ταξική δομή του σοβιετικού συστήματος, ο Lefort συνεργάζεται μαζί του· διαμορφώνουν, στο εσωτερικό του PCI, μια τάση κριτική απέναντι στην τροτσκιστική ερμηνεία της ΕΣΣΔ και στην πολιτική γραμμή που απέρρευε απ' αυτήν. Συνειδητοποιώντας εντούτοις την ανικανότητα του κόμματος να κατανοήσει τη φύση της σταλινικής γραφειοκρατίας, λόγω του τρόπου λειτουργίας του (ιεραρχικού και με στεγανά) και των δογματικών του αντιλήψεων, αποφασίζουν να αποχωρήσουν και να ιδρύσουν τη δική τους οργάνωση, επικαλούμενοι το μότο που διατρέχει τη μαρξιστική σκέψη από τον Μαρξ μέχρι την Λούξεμπουργκ: *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*. Το κίνημα, που θα διαρκέσει μέχρι το 1968 (ακόμα κι αν ο Lefort αποχωρεί το 1958), εκδίδει το γνωστό ομώνυμο περιοδικό (*Socialisme ou Barbarie. Organe de critique et d'orientation révolutionnaire*) που θα τροφοδοτήσει την πολιτική και διανοητική ζωή μιας ολόκληρης γενιάς ακροαριστερών.

Στην περίπτωση του Lefort λοιπόν, η προβληματική του ολοκληρωτισμού παίρνει μορφή στο πλαίσιο μιας προσπάθειας επανενεργοποίησης του μαρξισμού προς μίαν αντιγραφειοκρατική κατεύθυνση. Θα πρέπει ωστόσο να τονίσουμε στο σημείο αυτό

ότι η ομάδα *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* δεν επιχειρεί να κατανοήσει τη φύση του σοβιετικού καθεστώτος με όρους ολοκληρωτισμού αλλά διαμέσου του προβλήματος της γραφειοκρατικής εκμετάλλευσης και κυριαρχίας. Το ερώτημα που θέτουν είναι πώς εγκαθιδρύεται και πώς διατηρείται, μέσω μιας συλλογικής εκμετάλλευσης της εργατικής δύναμης, μια νέα κοινωνική τάξη, η γραφειοκρατία, που την ενώνει η πειθαρχημένη υποταγή στο Κράτος-Κόμμα. Ωστόσο, παρά τη δύναμη και την πρωτοτυπία της, αυτή η μαρξιστική κριτική στην ΕΣΣΔ προσκρούει στο ζήτημα της πολιτικής καταγωγής και των πολιτικών θεμελίων του νέου κοινωνικού σχηματισμού. Επιχειρώντας να επεξεργαστεί αυτό το ζήτημα, ο Lefort οδηγείται στη διατύπωση της πρώτης του ερμηνείας του ολοκληρωτισμού που αποτελεί και την πιο πρωτότυπη συμβολή του στην ομάδα. Ωστόσο, υπό μία έννοια, η οικονομικοκοινωνική ανάλυση της ΕΣΣΔ, μέσω της οποίας η ομάδα επεδίωκε να αποκαλύψει τις κινητήριες δυνάμεις του καθεστώτος, συνέβαλε, ακριβώς εξαιτίας των ορίων της, στο να φέρει στην επιφάνεια την εξαιρετική ιδιαιτερότητα και αινιγματικότητα αυτής της νέας μορφής κυριαρχίας.

Λίγο νωρίτερα, το 1941, ο Orwell έγραφε ένα κείμενο με τίτλο *The Lion and the Unicorn: Socialism and the English Genius*, όπου υπερασπίζεται την ιδέα ότι ο δημοκρατικός σοσιαλισμός και η μάχη της Αγγλίας ενάντια στον Χίτλερ οφείλουν εφεξής να θεωρούνται ως δύο αλληλέγγυες απαιτήσεις. Στο κείμενο αυτό διαβάζουμε, σε πνεύμα όμοιο με του Lefort και του Καστοριάδη: «Έχει καταστεί εμφανές, εδώ και κάποια χρόνια, ότι η “συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής” δεν αρκεί για να ορίσει τον σοσιαλισμό. Θα πρέπει επίσης να προσθέσουμε την (έστω και κατά προσέγγιση) ισότητα των εισοδημάτων, την πολιτική δημοκρατία και την κατάργηση οποιουδήποτε κληρονομικού προνομίου, ιδιαίτερα στο πεδίο της εκπαίδευσης. [...] Σε περίπτωση που δεν συμβεί κάτι τέτοιο, το Κράτος δεν θα είναι παρά ένα πολιτικό κόμμα που θα λαμβάνει από τον εαυτό του την εντολή να κυβερνήσει, και θα γίνουμε μάρτυρες μιας επιστροφής της ολιγαρχίας και των προνομίων που, τη φορά αυτή, θα θεμελιώνονται όχι στο χρήμα αλλά στην εξουσία»⁷.

Ακριβώς αυτή η ερωτηματοθεσία περί εξουσίας (εν προκειμένω, όσον αφορά το Κόμμα-Κράτος) βρίσκεται στην καρδιά της πρώτης ερμηνείας του ολοκληρωτισμού την οποία επεξεργάζεται ο Lefort⁸. Δίχως να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες, αξίζει να τονίσουμε την πολιτική διάσταση της ανάλυσης, η οποία εγγράφεται στα πλαίσια του μαρξισμού και στον ορίζοντα του κομμουνισμού. Ο Lefort υπογραμμίζει μεν ότι ο ολοκληρωτισμός δεν μπορεί να θεωρηθεί απλώς μια μορφή εξουσίας (συγκέντρωση της δικαστικής, της πολιτικής και της οικονομικής αρχής σε μία, υπαγωγή όλων των δραστηριοτήτων σε ένα πολιτικά προκαθορισμένο μοντέλο, ολική και βίαιη επιβολή του κράτους πάνω στα άτομα και τις ομάδες) ή σε μια μέθοδο διακυβέρνησης (θεμελιωμένη στην τρομοκρατία)· επίσης, υποστηρίζει ότι ο ολοκληρωτισμός συνιστά όχι μόνον ένα πολιτικό καθεστώς αλλά μια νέα μορφή κοινωνίας και ένα νέο μοντέλο συνύπαρξης· ταυτοχρόνως όμως θεωρεί ότι η μεταβολή που βρίσκεται στην (ιστορική) απαρχή και στο (κοινωνιολογικό) θεμέλιο αυτής της νέας μορφής κοινωνίας είναι πολιτικής φύσης: η έλευση ενός ολοκληρωτικού κόμματος, φορέα ενός νέου μοντέλου κοινωνικής οργάνωσης.

Από την άποψη αυτή, δεν μπορούμε πλέον να κατανοήσουμε

τον σταλινικό ολοκληρωτισμό ως παράγωγο ενός οικονομικού μετασχηματισμού (της κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής, της κρατικοποίησης της οικονομίας) ή ενός κοινωνικού μετασχηματισμού (της διαμόρφωσης μιας νέας κοινωνικής τάξης όπως η γραφειοκρατία).

«Ο σταλινικός ολοκληρωτισμός επιβάλλεται όταν ο πολιτικός μηχανισμός που έχει διαμορφωθεί με την επανάσταση, αφού υποχρέωσε τα παλαιά κυρίαρχα κοινωνικά στρώματα σε σιωπή, απελευθερώθηκε από οποιονδήποτε έλεγχο από το προλεταριάτο· τότε αυτός ο πολιτικός μηχανισμός καθυποτάσσει άμεσα τον παραγωγικό μηχανισμό»⁹ (εμείς υπογραμμίζουμε).

Σε ρήξη με το μαρξιστικό σχήμα, ο Lefort υποστηρίζει λοιπόν ότι η φύση της νέας κυρίαρχης τάξης είναι πολιτική και όχι οικονομική: δεν αντλεί πλέον την εξουσία της από την οικονομική της δραστηριότητα αλλά από την υποταγή της στο Κόμμα· επιπλέον, στερείται τη σταθερότητα και την ανεξαρτησία που χαρακτήριζε την αστική τάξη λόγω της οικονομικής της λειτουργίας. Ως εκ τούτου, η νέα γραφειοκρατική τάξη είναι κατ' αρχήν εκτεθειμένη στην ανασφάλεια. «Η τρομοκρατία που ασκεί ο σταλινισμός στις κυρίαρχες τάξεις δεν είναι ένα τυχαίο γνώρισμα: είναι εγγεγραμμένη στην ανάπτυξη της νέας τάξης, που τον τρόπο κυριαρχίας της δεν τον εγγυάται η ατομική ιδιοποίηση, που αποκτά τα προνόμιά της με την αναγκαστική μεσολάβηση ενός συλλογικού μηχανισμού ιδιοποίησης και που δεν μπορεί να ξεπεράσει την αρχική της διασπορά παρά μόνο μέσω της βίας».¹⁰

Το ολοκληρωτικό κόμμα είναι ο φορέας χάρη στον οποίο συγκροτείται η νέα κοινωνία, της εντυπώνει τη νέα της μορφή. Ο ολοκληρωτισμός δεν είναι συνεπώς αναγώγιμος σε ένα πολιτικό καθεστώς με τη στενή σημασία του όρου. Αποτελεί μια μορφή κοινωνίας που αξιώνει ότι θέτει τέλος στη διάκριση του πολιτικού από το μη-πολιτικό, στη διαίρεση μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών, καθώς και στην εσωτερική διαίρεση της κοινωνίας σε διαφορετικές τάξεις και σε διαφορετικούς τομείς δραστηριότητας και νοητότητας (τον πολιτικό, τον νομικό, τον οικονομικό...). Μέσω του κόμματος και της ιδεολογίας του, «όλες οι δραστηριότητες συνδέονται άμεσα η μία με την άλλη, παρουσιάζονται εσκεμμένα ως τροπικότητες ενός μοναδικού σύμπαντος· ένα αξιακό σύστημα δεσπόζει απολύτως, κατά συνέπεια όλα τα ατομικά και συλλογικά εγχειρήματα οφείλουν αναγκαστικά να εγγραφούν σ' αυτό για να καταστούν πραγματικά».¹¹

Αυτή η προσπάθεια παραπέμπει, εντούτοις, και σε μια πρωταρχική και θετική εμπειρία, σε μία κίνηση χαρακτηριστική της ίδιας της κοινωνίας, την οποία ο Μαρξ αποκαλεί «πραγμάτωση της κοινωνίας». Με άλλα λόγια, παραπέμπει στην έλευση, στο εσωτερικό της αστικής νεωτερικής κοινωνίας, ενός κοινωνικοοικονομικού χώρου αρκετά αυτόνομου και ομοιογενούς ώστε να μπορούμε να εντοπίσουμε σ' αυτόν την ίδια τη συγκρότηση της πραγματικότητας και έτσι να υπαγάγουμε σ' αυτόν όλες τις πρακτικές, τις αναπαραστάσεις και τους θεσμούς. Σε συνάρτηση με τη μεταβολή η οποία επήλθε μέσα στην νεωτερική καπιταλιστική κοινωνία (συμμετρικότητα όλων των ανθρώπινων εργασιών μετά την κατάργηση των σχέσεων προσωπικής εξάρτησης και τη γενίκευση των ανταλλαγών, απλούστευση των ταξικών ανταγωνισμών με τη γενική διαίρεση μεταξύ Εργασίας και Κεφαλαίου) συγκροτείται μια σχέση με τη γενικότητα του κοινωνικού· η κοινωνία καθίσταται για πρώτη φορά νοητή για τον εαυτό της, ανοίγε-

ται η προοπτική μιας ολοκληρωμένης κοινωνικοποίησης ή μιας ενοποίησης της διαδικασίας κοινωνικοποίησης.

Έτσι, ο ολοκληρωτισμός «δεν είναι τόσο μια τερατώδης διόγκωση της πολιτικής εξουσίας που απλώνεται μέσα στην κοινωνία όσο μια μεταμόρφωση της ίδιας της κοινωνίας, με την οποία το πολιτικό παύει να υφίσταται ως χωριστή σφαίρα».¹² Έχοντας ξεπηδήσει από τη νεωτερική κοινωνία όπου διενεργείται ταυτοχρόνως μια αυτονόμηση της κάθε σφαίρας και μια επικοινωνία της κοινωνίας με τον εαυτό της, ο ολοκληρωτισμός αναλαμβάνει να ικανοποιήσει την απαίτηση μιας τελείωσης, μιας εκπλήρωσης του κοινωνικού. Το ιδεώδες του είναι η ενότητα της κοινωνίας. Δεν μπορεί όμως παρά να μην επιτύχει τον επιδιωκόμενο σκοπό. Διότι ο σκοπός και τα μέσα είναι, τρόπον τινά, αντιφατικά. Η γραφειοκρατική και ολοκληρωτική εξουσία δεν μπορεί παρά να αναδιπλασιάσει τις διαιρέσεις στις οποίες επιδιώκει να θέσει τέλος· δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος όπου ολοένα και βαθαίνει η εξωτερικότητα της εξουσίας ως προς την κοινωνία μέσα στην οποία υποτίθεται ότι επρόκειτο να διαλυθεί. Κατά συνέπεια, ο ολοκληρωτισμός διαπερνάται από μίαν ανυπέβλητη αντίφαση την οποία δεν μπορεί να αντιμετωπίσει παρά μόνο με τις συνεχείς δίκες άλλοτε ενάντια στην εξουσία και άλλοτε ενάντια στην κοινωνία. Η κοινωνική ενότητα αντιστρέφεται ως εκ τούτου σε μίαν ακόμα ριζικότερη εμπειρία της διαίρεσης. Και η ιδεολογία αναλαμβάνει το έργο να συγκαλύψει και να μεταμφιέσει αυτή την αποτυχία. «Ο ολοκληρωτισμός είναι το αντίθετο του κομμουνισμού, η μεταμφίεση της ενεργού πραγματικής ολότητας».¹³

Αυτή είναι, εν συντομία, η πρώτη ερμηνεία του ολοκληρωτισμού που επεξεργάζεται ο Lefort. Αναγνωρίζει το πρωτείο του πολιτικού, κάτι που του επιτρέπει να φέρει στο φως μίαν ορισμένη λογική του πολιτικού καθεστώτος (και τις αντιφάσεις του). Μολαταύτα, δεν εγκαταλείπει εντελώς το σχήμα σύμφωνα με το οποίο πρόκειται για μίαν αποτυχία, μια ψευδαίσθηση, μια μεταμφίεση ενός ιστορικού γίνεσθαι (του κομμουνισμού), το οποίο θα μπορούσε να μην είχε υποστεί τον «σφετερισμό» από το πολιτικό και μέσω του πολιτικού, ένα γίνεσθαι όπου το πολιτικό θα μπορούσε να είχε διαλυθεί μέσα στο κοινωνικό. Όπως θα υπογραμμίσει ο ίδιος, «η αναπαράσταση μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από τη διαίρεση δέσποζε τότε στην επιχειρηματολογία μου».¹⁴

Στη συνέχεια, η περαιτέρω διερεύνηση του ολοκληρωτισμού και η εντρύφηση στο έργο του Μακιαβέλλι θα οδηγήσουν τον Lefort στη σκέψη ότι η εξουσία και η κοινωνική σύγκρουση είναι δύο μη αναγώγιμες διαστάσεις του πολιτικού· ότι κάθε πολιτική κοινωνία είναι διαιρεμένη ανάμεσα στις διαθέσεις των μεγάλων και του λαού, ανάμεσα στην επιθυμία κυριαρχίας των μεν και στην επιθυμία ελευθερίας των δε, διαίρεση η οποία αρθρώνεται με τη μία ή την άλλη μορφή σε συνάρτηση με τη μορφή που παίρνει η πολιτική εξουσία.

«Κατέληξα σιγά-σιγά στη σκέψη ότι η κοινωνία ήταν κατ' ουσίαν μια κοινωνία πολιτική και ότι ο κάθε τύπος κοινωνίας διακρίνεται από τους άλλους λόγω μίας μορφοποίησης [mise en forme] των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων, των τάξεων και των ομάδων, μορφοποίηση της οποίας η αρχή [principe] ήταν συνδεδεμένη με τον τρόπο γένεσης και αναπαράστασης της εξουσίας. [...] η ανάγνωση του Μακιαβέλλι με έπεισε ότι ο ταξικός ανταγωνισμός και γενικότερα η διαφοροποίηση των κοινωνικών δυνάμεων δεν αποκτούσε ένα καθορισμένο νόημα παρά μόνον εξαιτίας της θέσης

που κατείχε η εξουσία, και της αναπαράστασης που είχαν γι' αυτήν τόσο ο ηγεμόνας ή οι πράκτορές του όσο και η συλλογικότητα η υποταγμένη σ' αυτόν. Έτσι, μου επιβλήθηκε η ιδέα μιας πρωταρχικής διαίρεσης, συγκροτησιακής της κοινωνίας ως τέτοιας»¹⁵.

Η πρωτοτυπία αυτής της σύλληψης του πολιτικού και της εξουσίας συνίσταται στο ότι αντιλαμβάνεται το πολιτικό με όρους ορατότητας και μη ορατότητας. Η εξουσία, και εδώ έγκειται το αφετηριακό σημείο, έχει την ιδιαιτερότητα ότι επιδεικνύεται. Καθίσταται ορατή και, μέσω του δικού της τρόπου εμφάνισης, καθιστά ορατό έναν τρόπο κοινωνικής οργάνωσης. Η εξουσία μπορεί να ιδωθεί από έναν κοινωνικό χώρο και ταυτοχρόνως είναι η βαθμίδα εκείνη από την οποία η κοινωνία προσφέρεται στο βλέμμα, καθίσταται ορατή. Έτσι ο Lefort, και θα λέγαμε ότι πρόκειται για την «υπογραφή» του, διερευνά τις πολιτικές αναπαραστάσεις ως θεάσεις. Ο κοινωνικός χώρος φανερώνεται να διαπερνάται και να συγκροτείται από θεάσεις όπου διενεργούνται ταυτίσεις και ενσωματώσεις [incorporations].

Αυτή είναι, όπως θα δούμε, η σύλληψη που καθοδηγεί τον Lefort διαβάζοντας τον La Boétie και τον Orwell.

Από τον La Boétie στον Orwell: η εικόνα του σώματος και το ζήτημα της εθελοδοουλίας

Η ανακάλυψη του *Λόγου περί εθελοδοουλίας* του Etienne de La Boétie αποτέλεσε για τον Lefort ένα αληθινό «συμβάν της σκέψης», κατά το οποίο η διασάφηση του λόγου και της σκέψης του La Boétie αποδείχθηκε ένα μέσο για να διασαφήσει ό,τι κυοφορούνταν στη δική του σκέψη. Αναμφίβολα βρήκε στο αίνιγμα της εθελοδοουλίας έναν ισχυρό μοχλό για να εμβαθύνει τον στοχασμό του γύρω από το ολοκληρωτικό αίνιγμα, μολονότι, θα πρέπει να το τονίσουμε, στο ερμηνευτικό κείμενο για τον La Boétie δεν γίνεται καμία ρητή αναφορά στο εν λόγω ζήτημα. Σκοπός του Lefort δεν είναι να μεταφέρει καταχρηστικά τον La Boétie στην εποχή μας, ως εάν ο ολοκληρωτισμός να πρόσφερε μια θετική πραγματικότητα ή μια πλήρη εικόνα του αινίγματος που ερευνούσε στην εποχή του, υπό το όνομα της εθελοδοουλίας. Εντούτοις, αρκετά αργότερα, θα γράψει: «...στο κείμενο του La Boétie βρήκα μια εκπληκτική προαναγγελία αυτού που εδώ και καιρό επιχειρούσα να διατυπώσω εξετάζοντας την ολοκληρωτική φαντασίωση. Ακόμα περισσότερο: αυτή η σκέψη που αναδυόταν από το παρελθόν με διαφώτισε και με έλκυσε ως εάν να μας χώριζε ακόμα μια απόσταση, ως εάν να προπορευόταν της δικής μου σκέψης».¹⁶

Χωρίς προς το παρόν να επιμείνουμε στην (προερχόμενη από την ψυχανάλυση) έννοια της ολοκληρωτικής φαντασίωσης, ας επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τι είναι εκείνο, στον *Λόγο* του La Boétie, που άσκησε τόσο έντονη επίδραση στον Lefort. Διαμέσου της έννοιας της εθελοδοουλίας, έννοιας σχεδόν αντιφατικής και ασύλληπτης, ο La Boétie διερωτάται όσον αφορά την αντιστροφή της ελευθερίας σε υποδούλωση, όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η επιθυμία να είμαστε ελεύθεροι, αυτή η φυσική επιθυμία, όπως γράφει, μεταπίπτει στο αντίθετό της. Ο *Λόγος* ξεκινά με μια κλασική συζήτηση για τις αρετές των διαφόρων πολιτευμάτων (εν προκειμένω, της μοναρχίας και της αριστοκρατίας, της εξουσίας του ενός ή των πολλών). Αφού αμφισβητεί την πολιτική αξία της μοναρχίας (όπου τα πάντα ανήκουν σε έναν) ο La Boétie εγκατα-

λείπει την εν λόγω συζήτηση για να θέσει ένα ερώτημα, επιφανειακά πιο περιορισμένο, σχετικά με τα θεμέλια της τυραννίας. Αλλά η διατύπωση του ερωτήματος θα φέρει στο φως έναν λόγο πολύ πιο ανατρεπτικό: ο La Boétie μετατοπίζει διακριτικά τον τόπο εκφοράς του ερωτήματος και, με την κίνηση αυτή, ακυρώνει και καθιστά επιφανειακή την κλασική διάκριση ανάμεσα σε νόμιμη και αυθαίρετη διακυβέρνηση, ανάμεσα σε μοναρχία ή τυραννία).

«Το μόνο, λοιπόν, που θέλω να καταλάβω είναι πώς τόσοι άνθρωποι, τόσες κωμοπόλεις, τόσα χωριά, πόλεις, λαοί και έθνη είναι δυνατόν να υπομένουν μερικές φορές ένα μοναδικό τύρανο, που δεν έχει άλλη ισχύ παρά μόνο αυτή που του δίνουν, που δεν έχει εξουσία να τους βλάψει, εκτός αν έχουν τη βούληση να τον υπομένουν, που δεν θα μπορούσε να του κάνει κανένα κακό, παρά μόνο όταν οι ίδιοι προτιμούν να τον υπομένουν αντί να του αντιλέγουν. Είναι μεγάλο πράγμα, βεβαίως, κι όμως τόσο συνηθισμένο [...] το θέαμα μυριάδων ανθρώπων να υπηρετούν εξαθλιωμένοι με τον τράχηλο στο ζυγό, όχι αναγκασμένοι από μια μεγαλύτερη δύναμη, αλλά, κατά πώς φαίνεται, γοητευμένοι και μαγεμένοι μόνο από το όνομα τού Ενός, του οποίου ούτε τη δύναμη οφείλουν να φοβούνται, γιατί είναι ένας, ούτε και πρέπει να αγαπούν τα προτερήματά του, γιατί είναι γι' αυτούς απάνθρωπος και άγριος.»¹⁷

Ο ηγεμόνας δεν είναι λοιπόν η αιτία της υποδούλωσης. Αυτή δεν απορρέει αποκλειστικά από μια σχέση ισχύος, από μιαν απλή υποταγή σε μια δύναμη προερχόμενη από πάνω (σύμφωνα με την κλασική αντίληψη περί δεσποτισμού). Κατ' αρχάς, τροφοδοτείται από μιαν επιθυμία προερχόμενη από κάτω, επειδή τα υποκείμενα σαγηνεύονται από τον Έναν, από την εξουσία τού Ενός. Ακόμα περισσότερο, αυτή η σαγήνευση μπορεί να οδηγήσει τα υποκείμενα να χάσουν την αίσθηση τού πραγματικού, να απαρνηθούν όλα τους τα αγαθά, τους δικούς τους ανθρώπους και την ίδια τη ζωή, να δώσουν όχι μόνον όλα όσα έχουν αλλά ακόμα και τον εαυτό τους. Και τούτο προς όφελος ενός άθλιου τυραννίσκου που δεν έχει καμία άλλη δύναμη πέραν εκείνης που του παραχωρούν.

Ο πίνακας του La Boétie αμφισβητεί έτσι, τρόπον τινά εκ των προτέρων, τα νεωτερικά σχήματα σύμφωνα με τα οποία η εξουσία αναδύεται από τον φόβο του βίαιου θανάτου τον οποίον προκαλεί ο πόλεμος όλων εναντίον όλων ή από έναν αγώνα μέχρι θανάτου για αναγνώριση ανάμεσα στον κύριο και τον δούλο, σ' εκείνον που τολμά και σ' εκείνον που τελικώς αρνείται να διακινδυνεύσει τη ζωή του στον εν λόγω αγώνα. Η διαλεκτική της ελευθερίας και της υποδούλωσης δεν επιδέχεται θετική εξήγηση. Ο Lefort σχολιάζει: «Ο κύριος δεν είναι λοιπόν ο θάνατος και η κινητήρια δύναμη της υποδούλωσης δεν είναι ο αρχέγονος φόβος. ... Η υποδούλωση δεν γεννιέται από τη δειλία, ούτε η ελευθερία από το θάρρος. Ο πόλεμος μας δείχνει τις επιπτώσεις τους: τίποτα όμως δεν μας διδάσκει όσον αφορά τα θεμέλια του πολιτικού. Η στάση απέναντι στον θάνατο δεν αποφασίζει για τη σχέση του ανθρώπου με τον άνθρωπο μέσα στην πολιτεία.»¹⁸ Ως εθελούσια, η υποδούλωση δεν συνιστά επίπτωση ενός εξωγενούς καθορισμού (μιας εξωτερικής δύναμης, ενός φόβου του θανάτου...). Ποιες είναι οι κινητήριες δυνάμεις της; Ο La Boétie τη συνδέει με ένα όνομα, το όνομα τού Ενός, και με μια θέαση.

«Όμως αυτός, που τόσο πολύ σας έχει υποδουλώσει, δεν έχει παρά δύο μάτια, δύο χέρια, ένα κορμί, δεν έχει τίποτα πιο ξεχωριστό απ' ό,τι έχει και ο τελευταίος άνθρωπος του μεγάλου πλήθους των πόλεων μας, εκτός, βέβαια, από το πλεονέκτημα να σας καταστρέψει, που εσείς του το έχετε δώσει. Τόσα μάτια που έχει για να σας κατασκοπεύει, εσείς δεν του τα δώσατε; Πώς βρήκε τόσα χέρια για να σας χτυπά, αν δεν τα πήρε από σας; Τα πόδια με τα οποία καταπατά τις πόλεις σας δεν είναι τα δικά σας; Την εξουσία που ασκεί επάνω σας, εσείς δεν του την παραχωρήσατε; Πώς θα τολμούσε να σας καταδιώξει, αν δεν είχε τη συνένοχη συγκατάθεσή σας;»¹⁹

Δίχως να δίνει απάντηση στο ερώτημα, ο La Boétie υπαινίσσεται λοιπόν ότι η ελευθερία αντιστρέφεται σε υποδούλωση υπό την επίδραση της γοητείας και της παντοδυναμίας του Ενός, που παίρνει μορφή στη συλλογική θέαση τού τυράννου. Σύμφωνα με το σχόλιο του Lefort, η παντοδυναμία που επενδύεται στον τύραννο και κατ' αρχάς στο σώμα του, η πανταχού παρουσία που του αποδίδεται, απορρέει στην πραγματικότητα από την ασυνείδητη προβολή των σωμάτων και των βλεμμάτων των υποκειμένων. Αυτοί βλέπονται στο βλέμμα του τυράννου, όπως σ' έναν καθρέφτη. Και αυτή η γένεση της τυραννίας διέπεται από ένα φαινόμενο εθελοδοουλίας στο βαθμό που απορρέει από μίαν επιθυμία του λαού να δει τον εαυτό του συναθροισμένο και να τον ακούσει να ονοματίζεται ως τέτοιος από τον Άλλον τόπο της εξουσίας. Το φαινόμενο με το οποίο μας φέρνει αντιμέτωπους ο La Boétie για να εξηγήσει την εθελοδοουλία είναι μια φαντασίωση με το νόημα που η ψυχανάλυση και η φαινομενολογία δίνουν σε τούτο τον όρο (ένα μάτι ή ένα σώμα που αναζητά να δει τον εαυτό του έξωθεν): τα υποκείμενα που βλέπουν βρίσκονται στη θέση των αντικειμένων της όρασης. Έτσι, ο τύραννος «εμφανίζεται έξω, σ' έναν τόπο που υποτίθεται ότι είναι άλλος, ως εάν να μην όφειλε τίποτα στη λειτουργία εκείνων που τον βλέπουν [...] ταυτοχρόνως, δεν είναι εντοπίσιμος, επιφέρει την κατάργηση της διαίρεσης ανάμεσα στο υποκείμενο και το αντικείμενο της όρασης, ανάμεσα στο ενεργητικό και το παθητικό, και πραγματοποιεί, σαν από το πουθενά, το κλείσιμο του κοινωνικού στον εαυτό του».²⁰

Πρόκειται για μία τουλάχιστον υπαινικτική υπόθεση, που δεν μπορεί παρά να φέρει στο νου τη μορφή του Μεγάλου Αδελφού, αυτό το πολλαπλό μάτι που ενσαρκώνει, στο βιβλίο του Όργουελ, τον ολοκληρωτικό τύραννο.

Το παρεμβαλλόμενο σώμα: μια νέα μορφή της εθελοδοουλίας
Μετά από αυτή τη μακρά παρέκβαση, ας επιστρέψουμε στην ιστορία τού Γουίνστον Σμιθ και στη σημασία τού «παρεμβαλλόμενου σώματος». Στην ιστορία αυτή, η ιδέα της αντιστροφής της ελευθερίας σε υποδούλωση διαμορφώνει έναν ακόμα πιο πολύπλοκο κόμπο. Η ελευθερία ανακτάται ενάντια στην γενική υποδούλωση, μεταπίπτει όμως εκ νέου στο αντίθετό της, ακριβώς όταν εξεγείρεται. Ο Γουίνστον και η Τζούλια απελευθερώνονται μέσα από την αμοιβαία αναγνώριση και το αμοιβαίο δόσιμο, αλλά καταλήγουν τελικώς να θυσιάσουν αυτή την αγάπη και να δώσουν ο ένας τον άλλον στο καθεστώς, να του δοθούν ο καθένας μέσω του άλλου. Η οικειότητα και η «φιλία», που ανακτώνται ενάντια στη συμπαγία του ολοκληρωτικού «εμείς» που έχει αποφασίσει να αποκλείσει κάθε εξωτερικότητα, δεν καταφέρνουν ν' αντισταθούν και υποκύπτουν· υποκύπτουν όχι τόσο λόγω εξαναγκα-

σμού ή φόβου αλλά επειδή κατισχύει η χαρακτηριστική τού καθεστώτος πίστη στην παντοδυναμία και την πανταχού παρουσία της εξουσίας.

«Δεν θα μπουν μέσα μας», είχαν υποσχεθεί οι εραστές όταν ήδη φαντάζονταν τη μελλοντική τους ήττα (και πράγματι, ήδη τους παρακολουθούσαν). Η έκφραση υποδηλώνει μια κυριαρχία η οποία διεισδύει στο εσωτερικό των ατόμων για να καθορίσει την εσωτερική τους φαντασμαγορία.

Κεντρική θέση στην ανάγνωση του Lefort κατέχει η ιδέα ότι η επιθυμία ελευθερίας και αλήθειας από την οποία εμφορείται ο Γουίνστον είναι αμφίσημη: «ό,τι συγκινεί βαθύτερα τις σκέψεις του, η επιθυμία που τις τροφοδοτεί, όχι μόνον είναι προορισμένο να τον καταστρέψει, ήδη από την πρώτη μέρα, επειδή δεν έχει θέση στο σύμπαν όπου ζει, αλλά και μαρτυρά πως υπάρχει κάτι μέσα του το οποίο ενδίδει στη φαντασίωση που διέπει τον ολοκληρωτισμό». Κατά συνέπεια, αν το 1984 αποτελεί μια ριζική κριτική του ολοκληρωτικού σύμπαντος, αν θέτει επί σκηνής την εθελοδοουλία ως αρχή [principe] του ολοκληρωτισμού, η εκ του σύνεγγυς ανάλυση αυτής της εθελοδοουλίας προσφέρει νέα στοιχεία. Όπως έχει δείξει ο M. Abensour, το ζητούμενο για τον Lefort είναι να κατανοήσει την αποτυχία της εξέγερσης στο ολοκληρωτικό σύμπαν, δίχως ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι ο ολοκληρωτικός Λεβιάθαν είναι παντοδύναμος (αυτή είναι η δουλική σκέψη του μικρού τυρανίσκου, του Ο' Μπράιεν, ο οποίος έχει ανάγκη να επιβεβαιώσει, με την περίπτωση του Γουίνστον, την εγκυρότητα του συστήματος). Να κατανοήσει σημαίνει να αναζητήσει, σε τούτη την εμβληματική περιπέτεια, τις ασυνείδητες επενδύσεις που μπορούν να παραγάγουν την αντιστροφή της επιθυμίας ελευθερίας σε επιθυμία υποδούλωσης. Η ανάλυση καθίσταται λοιπόν πιο σύνθετη, σε σύγκριση με αυτήν του La Boétie, και πιο ριζική (ο La Boétie διατηρεί μίαν ορισμένη εξωτερικότητα του λαού σε σχέση με τα δίκτυα των κυρίων, ενώ η καταστροφή του Γουίνστον μοιάζει ριζική, αντίστοιχη της επιθυμίας του να ελευθερωθεί).

Ας επικεντρωθούμε σε τρεις σκηνές που συγκρατεί ο Lefort και στις οποίες ενέχονται είτε μια χειρονομία είτε ένα βλέμμα, με μίαν ολόκληρη σειρά συνειρμών και αντιστοιχιών μεταξύ τους. Μοιάζουν σαν μονοπάτι που μας οδηγεί στην αλήθεια του παρελθόντος του Γουίνστον και στην αλήθεια του καθεστώτος. Οι δύο από αυτές σχετίζονται με την παιδική ηλικία.

Η πρώτη είναι μια «ανάμνηση-προκάλυμμα» (με την κυριολεκτική και την ψυχαναλυτική σημασία): είναι η ανάμνηση μιας κινηματογραφικής σκηνής που ο ήρωας είδε την προηγούμενη, με την άχρηστη χειρονομία της εβραίας μητέρας που παρεμβάλλει το σώμα της ανάμεσα στο παιδί και τον θάνατο, δίχως αυτό να του προσφέρει καμία προστασία.²¹

Η δεύτερη σκηνή είναι η τρομερή ανάμνηση που αναδύεται στο υπόβαθρο ενός ονείρου-προκαλύμματος συνδεδεμένου με τη γυάλινη σφαίρα. Είναι το βλέμμα της μητέρας του πάνω του – πάνω στο αρπακτικό παιδί που κλέβει τη σοκολάτα της αδελφής του – και η χειρονομία που τυλίγει το μωρό σα για να το προστατέψει, να το εμποδίσει να δει και να νιώσει όχι μόνον τη στέρηση της τροφής αλλά και τη βία του εξωτερικού κόσμου και την αρπακτικότητα του αδελφού του. Το συμβάν αυτό συνιστά κάτι σαν «πρωταρχική σκηνή» για τον Γουίνστον (δηλαδή ένα σενάριο εκτός χρόνου, που συγκροτεί φαντασιωτικά το υποκείμενο) η οποία αποφασίζει για την ταυτότητά του ή για το νόημα της ζωής